

hij staart in de verte, maar het is een minder verre verte dan die van Dirk. Het is alsof hij niet precies weet waarnaar hij moet kijken. Naast de doorgewinterde buitenman met de pet en de pijp lijkt hij de sukkel die het net mag dragen en voor spek en bonen op de foto staat. Maar misschien is mijn blik gekleurd door wat ik weet, of wat ik wil weten. Boer was de vogels wel degelijk toegewijd. In het artikel staat beschreven hoe tijdens de oorlog de mannen stug door bleven vinken, 'tussen de mijnenvelden'. Ook dit stuk eindigt met een verwijzing naar de aanslag. 'De heer Boer kwam tragisch om het leven door een liquidatie op 5 december 1946 die te maken zou hebben met collaboratie in de oorlog.'

Zou.

NOG 18 WEKEN

Informatie over François Boer is makkelijker te vinden dan ik denk. Op advies van D's vriend Stefan zoek ik op de website van het Nationaal Archief. Er blijkt een afdeling Bijzondere Rechtspleging te zijn. Iedereen naar wie na de oorlog een onderzoek werd ingesteld op grond van verdenking van collaboratie is daarin terug te vinden. Als ik een mail stuur met François Boers naam en zijn sterfdatum en de vraag of er informatie over hem beschikbaar is, heb ik binnen een uur antwoord. *Over twee dagen staat het dossier voor u klaar.* Ik schrik van het gemak waarmee François' dossier aan mij wordt toevertrouwd, een nicht van zijn moordenaar.

Twee dagen later stap ik via de draaideur de grote hal van 'het nationale geheugen van de overheid' binnen. Ik had een goedgevuld gebouw verwacht met kasten, mappen, kamers vol dagboeken, foto's, verklaringen, berichten van dood en geboorte: een verzameling van alles wat onthouden moet worden. Maar in de kale hal krijg ik de indruk dat er vooral veel is vergeten. Nergens kasten of mappen, wel een

witte coffeecorner, een verloren eiland in een zee van tegels. Een klein bordje wijst de weg naar het Kinderboekenmuseum waarmee het Nationaal Archief het gebouw deelt; één verkeerde afslag en je staat tussen de sprookjes. Bij de receptie word ik doorverwezen naar een volgende balie, waar ik een pasje en een potlood krijg en naar een derde balie word gedirigeerd. Daar staat een kleine man met een scherp gezicht, twee diepe dierenogen en een mond als de snuit van een Afghaanse windhond. Als ik mijn dossiernummer heb gegeven pakt hij een kartonnen doos van de plank achter hem en schuift die naar mij toe. Ik moet naar de witte tafel in het midden van de leeszaal, zegt hij, speciaal bestemd voor mensen met dossiers uit het archief Bijzondere Rechtspleging. Inkijken mag, overtypen ook, maar foto's en kopieën zijn verboden.

In de rustige zaal is de witte tafel de enige waaraan veel mensen zitten. Ik loop naar de laatste lege plek. De doos is lichter dan ik had verwacht, een geschiedenis van niks. Ik ga zitten, pak mijn laptop en bekijk het bruine karton. Misschien is dit het zijpad dat tot verdwalen leidt. Moet ik me beperken tot de helden en hun slachtoffers – de boontjes – laten voor wat ze zijn. Maar ik krijg het woord 'zou' maar niet uit mijn hoofd en moet ik om het loontje te begrijpen niet meer over het boontje weten?

Tegenover me zit een man van een jaar of zeventig hoofdschuddend boven de papieren voor hem, naast hem twee magere vrouwen die zachtjes fluisteren: een tweeling, denk ik. Hun gezichten zijn identiek,

net als hun kleding, twee smetteloos witte blouses, alleen de lengte van hun stugge grijze haren verschilt.

Zo te zien ben ik de enige aan deze tafel die onder de vijftig is. Ik schat in dat de meesten hier net na de oorlog zijn geboren. Op zoek naar verhalen over hun ouders, naar datgene waar al die saaie, naoorlogse avonden in hun jeugd over gezwegen werd.

Aan het hoofd ziet een beveiligger erop toe dat de lezers zich aan de regels houden en geen stiekeme foto's maken. Hij loopt op me af met twee felroze post-its in zijn hand: één voor het cameraoog op mijn laptop, één voor mijn telefoon. Ik wist niet dat de privacy van overledenen zo goed beschermd werd.

Ik leg mijn hand op de doos. Het voelt ongepast, alsof ik op het punt sta een graf te openen. Als ik het deksel omhoogschuif moet ik twee keer kijken voor ik het dossier op de bodem zie liggen. Een magere map in de kleur van het karton. Er zitten niet meer dan een paar losse blaadjes in.

'Militair gezag politieke opsporingsdienst 's Gravenhage eo.' staat er op het eerste blad. En dan: 'François Boer. Verdacht van: hulp aan den vijand.' Het is het verslag van de rechtszaak tegen François. Er zijn drie getuigen opgetreden. De eerste, Leendert Vols, is ook de man die hem heeft aangegeven. Hij vertelt de rechter dat François in de oorlog op de vinkenbaan van Ockenburgh werkte en dat hij vlak na de capitulatie de stad in ging om duiven te vangen voor de Wehrmacht. Verder heeft Leendert hem zien vissen met een Duitser en gezien dat de vangst aan

het einde van de dag werd afgeleverd bij Duitse officieren die ingekwartierd zaten op de Laan van Nieuw Oost-Indië. 'Hij bracht de vijand vissen en vogels.'

Volgens een andere getuige kon François in de oorlog op plaatsen komen 'waarvoor een fatsoenlijk mens geen toegang kreeg'. De derde getuige vertelt dat François op het eiland Rozenburg kwam, dat hij daar toestemming voor kreeg omdat daar zijn vogels waren.

Allemaal misverstanden, verdedigt François zichzelf in de alinea die volgt. De Duitse visvriend was een Rijksduitser en geen nazi, de vis werd nooit bij officieren afgeleverd. De duiven ving hij in opdracht van de politie, eerst met zaad gedrenkt in jenever en toen dat niet lukte met netten. Hij heeft er ongeveer tweehonderd gevangen. Niet uit politieke overtuiging, zegt hij, maar 'omdat de politie erom vroeg'.

Ik lees het verslag nog een keer. Daarna bekijk ik de bewijsstukken die zijn toegevoegd. Kleine slappe papiertjes vol vouwlijnen. Stukken uit een tijd waarin een vodge het verschil betekende tussen bewegingsvrijheid en gevangenisstraf. Een Sperrlinienausweis, een Sonderausweis; geen idee wat het verschil is of wat het überhaupt betekent. D heeft gelijk, ik ben een amateur.

Aan de lange tafel zitten mensen gebogen over hun niet-openbare dossiers, ze houden professioneel hun potloden in de aanslag, ze knikken begrijpend boven hun mappen terwijl ik niet eens weet waar Rozenburg ligt of wat het betekent dat een vogelaar daar tijdens de bezetting rond mocht lopen. De man tegenover

me schudt nog altijd met zijn hoofd, alsof hij in permanente onmin leeft met de geschiedenis, de tweeling pleegt fluisterend hun volgende overleg. Ik kijk naar de doos en voel me onnozel. Ik had François Boers lidmaatschap van de NSB verwacht, hard bewijs van fout gedrag, getuigenissen van overlevende Engelandvaarders – geen bericht over duiven.

Onder aan het verslag staat een korte mededeling: verdachte is overleden ten gevolge van een bomaanslag. Achter de bewijsstukken vind ik een tweede document van de politieke opsporingsdienst, gedateerd op 2 mei 1947, met in een kriebelig handschrift: 'De hulpverlening aan den vijand, het vangen van duiven op het binnenhof, is m.i. niet van voldoende ernstige aard (indien bewezen) om postume vervolging te rechtvaardigen.'

Nergens Engelandvaarders. Nergens direct bewijs van verraad. Geïrriteerd schuif ik de papieren op elkaar. De beveiliging kijkt me waarschuwend aan en ik hoop dat hij er iets van zegt zodat ik terug kan snauwen dat dit een incomplete doos is, een incomplete archief, dat ze de geschiedenis geen recht doen met deze verzameling vodjes. Maar hij heeft zijn blik alweer afgewend.

Met een ruk schuif ik mijn stoel naar achteren, pak mijn tas en loop terug naar de balie van de windhond. Mijn irritatie groeit met elke stap. Waarom heeft niemand de moeite genomen om gewoon op te schrijven wat er gebeurd is? Waarom moet ik het nu doen met onleesbare ausweisen en dozen vol rommel uit een bureaulade? Er is een aanslag gepleegd, er zijn

mensen omgekomen en mensen veroordeeld, er stonden levens op het spel en er is niks van over behalve een piepklein heldenverhaal vol gaten en kieren.

Als ik voor zijn neus sta kijkt de windhond mij vragend aan.

‘De doos is incompleet.’

‘Onmogelijk.’

‘De helft van het verhaal zit er niet in.’

‘Er zitten geen verhalen in die dozen, er zitten papieren in.’

‘Maar wat ik lees klopt niet.’

Hij glimlacht meewarig.

‘Dat denken mensen aan de witte tafel wel vaker.’

Ik draai me om, kijk naar de man die net tegenover mij zat, zijn nog altijd schuddende hoofd. Het rommelt in mijn buik. Zo groot als een papaja, zo zwaar als een voetbal, las ik vanmorgen. Negen weken verder en nog steeds geen overzicht. Ik loop de zaal uit, de gang door, de hal door. Voor de draaideur aarzel ik. Zou ik een boete krijgen voor het niet opruimen van de doos? Als ik me omdraai om terug te lopen zie ik in mijn ooghoek de hoofdschuddende man aan een van de tafeltjes in de uitgestorven coffeecorner. Hij zwaait, wijst dan uitnodigend op het lege tafeltje naast hem. Ik kijk om me heen, we zijn de enige mensen in de galmende hal.

Waarom ook niet. Een pauze, bedenken wat mijn volgende stap wordt. De tafeltjes staan absurd dicht bij elkaar, alsof ze beschutting zoeken voor al die leegte eromheen.

Als ik mijn tas neerzet buigt de man zich naar mij toe, steekt zijn hand uit en stelt zich voor.

‘Herman.’

‘Marjolijn.’

Ik verwacht een gesprek, een vraag, een vervolg op deze uitwisseling van namen, maar Herman opent zijn verweerde aktetas, haalt er een boek uit en begint te lezen. Weer schudt hij zijn hoofd, maar langzamer dan net aan de witte tafel. Van zo dichtbij ziet het er volstrekt natuurlijk uit, als het wiegen van een baby. Ik probeer zijn leeftijd te schatten. Er ligt een fijnmazig netwerk van plooien en rimpels over zijn gezicht. Zijn halflange haar heeft een metaalachtige kleur, iets tussen zwart en zilver. En toch lijkt hij jong. Vanaf mijn tafeltje kan ik de titel van zijn boek lezen: *Grijs verleden – Nederland en de Tweede Wereldoorlog*.

Ik pak mijn laptop uit mijn tas en lees wat ik net heb overgetypt – de duiven, de vis – de belachelijke roze post-it boven mijn aantekeningen maakt het allemaal nog amateuristischer.

Ik wenk naar de barista die twee meter verder veeeld tegen het koffiezetapparaat leunt.

Hij schudt zijn hoofd. ‘Zelfbediening.’

Ik grinnik, maar hij is serieus.

‘Er is niemand hier!’

Hij haalt vermoeid zijn schouders op.

‘Er is nooit iemand hier, maar we hebben regels.’

Herman kijkt op van zijn boek en vraagt wat ik wil drinken.

‘Een cappuccino met een extra shot graag.’

‘Dat noemen wij een doppio,’ zegt de barista, die zo dichtbij staat dat hij alles verstaat.

Herman wandelt geduldig naar de bar.

‘Een doppio en een koffie alstublieft.’

‘Wat voor koffie?’

‘Een gewone koffie.’

‘Americano?’

‘De koffie die ik altijd drink.’

‘Americano.’

Herman draait zich naar mij om, een kleine glimlach, alsof hij zich verontschuldigt voor deze idioot. Terwijl de bonenmaler raast komt hij aan mijn tafeltje zitten en vraagt of ik al iets op het spoor ben. Hij moet moeite doen om het kabaal te overstemmen.

Ik zeg dat ik wel wat gevonden heb, maar dat het niet voelt als een spoor, meer als verdwalen. Herman lacht, een heldere, brede lach die hem in één klap op een ondeugende puber doet lijken. ‘Als ik me niet vergis ben je pas net begonnen,’ zegt hij.

Ik voel me betrap, heeft hij in die korte tijd aan de witte tafel al gezien dat ik nooit eerder in een archief heb gezeten? Maak ik cruciale beginnersfouten?

‘Ik zit hier al een jaar lang elke dag,’ gaat hij verder, ‘ik ken alle gezichten en jij bent hier voor het eerst.’

Ik vraag waar hij dan al een jaar lang naar op zoek is.

‘Mijn vader.’

‘Heeft die zo’n groot dossier dan?’

Herman aarzelt en ik realiseer me plotseling waar de roze post-its voor bedoeld zijn. Niet voor de be-

scherming van de privacy van de overledenen, maar voor die van de nabestaanden.

‘Sorry,’ zeg ik. ‘Je hoeft het niet –’

Maar Herman schudt zijn hoofd.

‘Het is geen geheim, niet meer. Mijn vader werd na de oorlog verdacht van collaboratie. Toen er een proces tegen hem werd aangespannen pleegde hij zelfmoord en vijf maanden later werd ik geboren. Dat dossier heb je in een paar uur gelezen, maar het begrijpen, daar doe je, vrees ik, een leven lang over.’

Hij haalt een pakje Appelsientje uit de zak van zijn jasje, prikt het rietje voorzichtig door het aluminium voor hij verdergaat: ‘Ik probeer daar aan die witte tafel te zitten als iemand die toen leefde, zonder de ballast van zeventig jaar geschiedenislessen. Dat is de enige manier om bij hem te komen. Maar het kost zoveel moeite je te realiseren dat de geschiedenis is opgebouwd uit mensen van nu, alleen een ander nu, dat zij gedacht hebben als wij, gezocht, geprobeerd, dat hun leven bestond uit moeilijke beslissingen en werkelijk leed en echte pijn. Dat het echt was en net zo rommelig en chaotisch als onze levens nu.’

Herman zucht. ‘Het kost tijd, veel tijd.’

Ik wijs op mijn buik, die in mijn strakke T-shirt zichtbaar vooruitsteekt.

‘Ik wil klaar zijn voordat de baby komt. Ik heb geen tijd om hier een jaar tussen de stoffige dozen te zitten.’

Te laat bedenk ik hoe onaardig dat klinkt. Maar Herman lijkt niet beledigd.

Op het tweede vel staat dat de lichamen zijn geïdentificeerd door de oudste zoon van François, die niet in het huis op de Prinsegracht was tijdens de ontplofing. Zijn vrouw, Maria Johanna, was er wel. Haar verklaring is opgenomen in rommelig getypte letters.

“§ Gravenhage, 5 december 1946.

We zaten met zijn allen in de woonkamer. Mijn schoonmoeder Greetje zong liedjes voor mijn zoon, ik begeleidde hen op de piano, mijn schoonvader stak de kachel aan, Jacoba dekte de tafel.

We hoorden de motor aan komen rijden op de verder uitgestorven gracht. We hoorden de motorrijder stoppen voor het huis en iets vragen aan een passant. We hoorden de bel en iemand roepen op straat: Van Sint-Nicolaas! Van Sint-Nicolaas! Greetje liep naar beneden met mijn zoon op haar arm. Ze kwam naar boven met een pakketje en zei: ze lieten hun gezicht niet zien. We hadden geen argwaan, het was 5 december, een avond voor verrassingen. Greetje overhandigde het pakketje aan François, wij verzamelden ons nieuwsgierig om hem heen. Hij scheurde het papier los, maakte het deksel open. Meer kan ik me niet herinneren.’

Onder de verklaring staat de rest van het verhaal, dat wat Maria Johanna zich niet meer kon of wilde herinneren.

‘De schoondochter is met haar baby naar de achterkant van het huis gerend en daar uit het raam gesprongen, ze belandden lichtgewond in de tuin van de onderburen.

De heer Boer was op slag dood. Zijn vrouw liep na de explosie hevig bloedend naar de drempel van de slaapkamer waar ze in elkaar zakte en overleed.

Dienstmeid Jacoba Visser werd door de granaatscherfven geraakt aan de voorkant van haar lichaam. Ze heeft zich naar de trap gesleept waar ze gevonden werd. Ze stierf drie dagen later aan haar verwondingen.’

Vol weezin typ ik de drie vellen over. Ik ben misselijk, op mijn tong weer de bittere smaak die ik me herinner van de eerste zwangere weken. Speeksel vult mijn mond, ik ben bang dat ik ga overgeven. Ik probeer me op één punt te concentreren, rustig ademhalen, het helpt, de misselijkheid zakt. Maar de smaak blijft achter.

Ik probeer naar Herman te seinen dat ik wegga, maar hij is alweer hoofdschuddend verdiept in zijn geschiedenis. Voorzichtig leg ik de mapjes terug in de archiefdoos, alle vellen op de juiste volgorde. In mijn achterhoofd de absurde gedachte dat ik geen sporen moet achterlaten, alsof ik daarmee iets ongedaan zou kunnen maken. Snel sluip ik de zaal uit, naar buiten, frisse lucht.

In de trein dreunt de lijst met verwondingen door mijn hoofd. Gescheurde lever, geperforeerde maagwand, verbrijzelde hand. Ik denk aan Hermans woorden, probeer me voor te stellen hoe het is geweest die avond. Niet zoals ik me normaal gesproken de geschiedenis voorstel – in zwart-wit en met

een overzichtelijke verhaallijn – maar echte scherven door echt vlees, warm, kleverig bloed, verstikkende rook, het schreeuwen, rochelen, huilen van stervende mensen, Jacoba reutelend boven aan de trap, hysterisch gekrijs van Maria's baby terwijl hij in de armen van zijn moeder naar beneden viel. Ik slik, de bittere smaak verdwijnt maar niet. Tot ik de lijst zag kon ik mezelf voorhouden dat de andere twee doden waarschijnlijk ook verraders waren – boontjes die om hun loontje kwamen – en anders was het *collateral damage*, zoals D zei. Maar ze hebben namen nu, leeftijden, gehavende lichamen. Ze waren domweg op de verkeerde tijd op de verkeerde plaats en ik weet niet waar ik die op de kaart moet intekenen. Misschien is alles anders dan ik dacht, is het geruststellende verhaal waarmee ik opgroeide niks meer dan een verzameling verdraaide feiten. Ik weet niet eens of François echt fout was.

De lijst met verwondingen heeft het effect van een sneeuwstorm. De oriëntatiepunten die ik de afgelopen weken verzamelde verdwijnen onder een zware witte kou. Ik ben terug bij af. Een kille vlakte.

Misschien moet ik hier en nu een punt zetten. De ring naar Nelly sturen, me eindelijk weer eens concentreren op het werk dat zich opstapelt, een leuke naam uitzoeken op een van de miljoenen babysites – Sem, Sam, Siem – en dan rustig met verlof gaan.

Bommenneef was geen held maar een moordenaar en naar een moordenaar wil je je zoon niet vernemen. Einde verhaal. Maar de lever, de maag, de

brandwonden dan? De namen die uit de mythe zijn gefluisterd? Eerst zijn ze vermoord, toen verzwegen. Ik pak mijn telefoon, ik wil iemand bellen, iedereen bellen die mij de afgelopen weken bevestigd heeft in de bommenneefbubbel. Ik wil ze de lijst voorlezen, ervoor zorgen dat het gehavende oog van Jacoba een definitieve plek krijgt in de overlevering. Zodat het verhaal in elk geval nog iets met rechtvaardigheid te maken heeft.

Ik kijk naar buiten. Hoofddorp. De grijze kantoren doen zelfs hartje zomer denken aan cellencomplexen. Heeft Frans aan hen gedacht in de jaren dat hij gevangenzat? Spookte Jacoba 's nachts langs de tralies voor zijn raam?

Jacob. Haar dood zit me het meest dwars.

Omdat haar doodsstrijd zo lang geduurd heeft.

Omdat ze de jongste was. Zeventien. Een kind.

Omdat ze nu nog in leven had kunnen zijn. Wat een absurd idee. Ze was nu zeventientachtig geweest. Een vrouw met een leven achter zich. In plaats daarvan loste ze in die koude natte decemberweek op in de geschiedenis. En ik heb vijftientig jaar staan opscheppen over de man die dit op zijn geweten heeft. Weer voel ik het bloed naar mijn wangen trekken, mijn hartslag versnelt, een boze vuist in mijn borstkas. Hoe heb ik zo naïef kunnen zijn? Al zou ik het nog zo graag willen, ik kan nu geen punt zetten. Als ik nu niet uitzoek wat er die avond echt gebeurd is doet niemand het. Dan blijft de mythe intact, en Jacoba onzichtbaar. Ik mag niet doen wat er zeventig

jaar lang gedaan is. Weglaten wat me niet bevalt. Dit verhaal is het eerste dat ik mijn zoon beloofd heb. Wat moet ik zeggen als hij me ooit naar de ring vraagt? Naar de oorkonde? Naar de naam die ik voor hem in gedachten had? Ik heb mijn eerste belofte aan jou nog voor je geboorte verbroken omdat de waarheid me niet aanstond? Het lijkt me een slecht begin; een half verhaal, een doos verkeersboetes en een lijst met verwondingen. Onmogelijk.

En wat als Frans niet wist dat er die avond behalve François nog anderen aanwezig waren op de Prinsgracht? Wat als het wel degelijk klopt dat François twaalf Engelandvaarders aan de nazi's uitleverde? Dat het niet is bewezen betekent niet dat het niet is gebeurd. Maakt het uit? In mijn kleine, beschermde belevingswereld is een moord een moord. Maar dit gebeurde niet in mijn vredige universum, dit gebeurde in de nasleep van een verwoestende oorlog.

Ik weet dat er afgezien van nobele motieven – gerechtigheid voor de slachtoffers, het nakomen van de belofte aan mijn zoon – nog een andere reden is om de zoektocht niet te staken. En, heel eerlijk, het is de meest dwingende. Nu afhaken betekent bommenneef voor altijd verliezen. Nu zijn mythe is afgebrokkeld is er niets meer wat hem door de tijd heen kan dragen. Om een naam te blijven noemen moet hij zijn ingebed in een verhaal. Een los woord overleeft de jaren niet. Er moet context zijn. Vorm. Een lied met een begin, een midden en een eind. Dat is het enige harnas tegen de vergetelheid.

Hoofddorp verdwijnt in de verte, we kruisen de A4, de weg waarover bommenneef in 1946 naar Brussel scheurde om zijn geliefde Nelly terug te halen. Ik voel hoe de boze vuist in mijn borstkas zich ontspant, de bittere smaak in mijn mond trekt langzaam weg.

Als ik mijn held niet kwijt wil raken heb ik een nieuw verhaal nodig. Het juiste verhaal.

En dus loop ik twee dagen later, met lichte tegenzin, weer naar de kleine Haagse flat van A.

NOG 17 WEKEN

Lopend van het busstation naar de flat van A valt het me voor het eerst op dat in haar buurt de straten vernoemd zijn naar gesneuvelde verzetshelden. Op een van de pleinen staat een monument voor 'hen die vielen voor het vaderland'. Er hangt een bordje bij: **GEADOpteERD DOOR DE LEERLINGEN VAN BASISsCHOOL DE ARK**. Op een foto naast de tekst staat een groepje kinderen voor het beeld met armen vol bloemen.

Ik denk aan de vraag die Frans aan Nelly stelde: hoelang duurt een oorlog? Nelly's antwoord – tot de vrede – klopt inderdaad niet.

Ik kom maar traag vooruit vandaag, ik ben de hele nacht bezig geweest met het uitvoeren van elektrocuties. D hing twee dagen geleden een klamboe op, maar de muggen waren ons te slim af, vonden de sluipwegen het net in. Wat een veilig nest had moeten zijn bleek een val. Het net verdween, de rackets kwamen terug. En in het huis hangt weer de geur van verschroeide insecten.

Het duurt lang voordat A reageert op de bel. Ik neem me voor om deze keer tot de kern te komen en

niet weer een halve dag te verliezen aan geklets over trivia. Ik wil van haar weten of Frans het soort man was dat onschuldige levens zou opofferen voor zijn ideaal, of hij de bom had laten bezorgen als hij had geweten dat er die avond op de Prinsegracht mensen aanwezig waren die niets te maken hadden met het kwaad dat hij wilde vergelden. A heeft hem zijn halve leven gekend, ze heeft zijn dassen gestrikt, zijn haar gewassen, hem wekelijks gebeld. Zij moet kunnen inschatten waar hij wel en niet toe in staat was.

Als ze eindelijk de deur opendoet bekijkt ze me argwanend.

'Zo, als dat Agatha Christie niet is.'

Ze beantwoordt mijn lach met een vinnige blik. Mijn gewroet in kranten en archieven zit haar duidelijk dwars.

A's stramme, rechte lijf is gestoken in een zachtgrijs pak. Ze zit recht in haar stoel, als een radioantenne, haar glimmende knot een zilveren contactknop met de ether. Ze schenkt me een zuinig kopje thee in en vraagt wat er mis is met mijn oog.

Muggen, zeg ik, terwijl ik mijn hand op de bult leg. De huid is warm, het bloed klopt onder de zwelling. Een allergische reactie op de beet, of misschien gewoon vermoeidheid; zelfs na uren elektrocuteren houdt het gekmakende gezoem me uit mijn slaap. Vannacht wist ik zeker dat een van de muggen haar eieren in mijn oor had gelegd, dat ik zelf een broedplaats was geworden. Het gezoem leek van binnenuit te komen, ergens achter mijn trommelvlies. Ik zoek

het op, slaapdrongen achter mijn laptop, maar alleen een heel zeldzaam soort bromvlieg uit de tropen gebruikt het menselijk oor als afzetplaats voor nageslacht.

‘Voordat je me van alles over Frans gaat vertellen,’ zegt A, ‘wil ik je zeggen dat het mijn blik op hem niet, nooit zal veranderen. Ik heb hem gekend, ik weet wie hij is.’

Haar stem lijkt dunner dan de vorige keer, de woorden klinken smal en hoog.

Ik knik. ‘Daarom ben ik hier. Jij kende hem. Als Frans had geweten dat er onschuldige mensen in het huis waren, als hij geweten had dat het verraad van François Boer niet bewezen was, had hij de bom dan toch laten bezorgen?’

A hoeft nu alleen maar haar hoofd te schudden. Een simpel ‘nee’ volstaat om onze held intact te laten. Een onvoorzichtige, slordige held zou hij zijn, maar nog altijd een man die opkwam voor zijn idealen. A houdt haar blik gericht op de gloeiende helft van mijn gezicht. ‘Heb je ooit het gevoel gehad dat alles waar je in geloofde je ontglipte?’ vraagt ze. ‘Dat het leven een loopje met je nam en je moest ingrijpen om ervoor te zorgen dat het niet in stukken uit elkaar viel? Zo was het in 1946. Die beelden van vlaggen en feesten na de bevrijding waren maar één kant van het verhaal. De andere kant was chaos, totale chaos. Het was alsof iedereen de oorlog verloren had, ook – vooral – de *good guys*.’ Weer dat overdreven Britse accent.

Ik neem een slok van mijn thee, probeer tijd te winnen voor een antwoord. Ik ben bang dat ik al weet welke vraag er nu komt. De vraag waarmee de Tweede Wereldoorlog ons voor altijd opzadelde, de vraag die elke dodenherdenking, elke Bevrijdingsdag, elke geschiedenisles op school wordt gesteld, alsof het beantwoorden ervan ons kan behoeden voor een volgende ramp: ‘Wat zou jij doen?’

Ik haal mijn schouders op. A kijkt me strak aan en herformuleert de vraag. ‘Als alles waar je in gelooft je ontglipt, wat zou jij dan doen?’

Zou ik ooit een bom afleveren in een huis waar kinderen aanwezig waren? Een ander leven opofferen omwille van mijn eigen overtuiging?

Nee.

Nou ja –

Het hangt van je definitie van leven af. En offer. De zwangerschap die ik na acht weken afbrak voelde als een opoffering, niet zozeer omwille van een specifieke overtuiging – of misschien toch wel: de overtuiging dat mijn leven niet het leven was waarin je op je eenentwintigste zwanger wordt van een Rotterdamse barman, de overtuiging dat mijn verhaal plotseling een afslag nam die mij naar de compleet verkeerde bestemming zou brengen. Dus maakte ik rechtsomkeert. Het was het eerste moment waarop ik voelde dat als het leven niet aan mijn zelfbeeld voldeed, ik het leven bijstelde en mijn zelfbeeld met rust liet. De eerste keer dat ik besepte hoe vernietigend verwachtingen kunnen zijn.

Een afgebroken zwangerschap is onvergelykbaar met een aanslag, maar het is het enige bloedoffer dat ik zo snel kan bedenken. Het lijkt me alleen niet het juiste antwoord in deze kleine nette flat.

Mijn maag rommelt. Ik weet niet of het honger is of de baby, of misschien de honger van de baby – valt die samen met de mijne? Even flitst het gat in Jacoba's darm door mijn hoofd, haar verwoeste oog. A ziet mijn ongemak en verandert van toon. 'Appeltaart,' zegt ze, een stuk vriendelijker nu. Ze loopt naar de keuken. Doorvragen. Niet weer genoeg nemen met haar halve antwoorden en nutteloze anekdotes.

'Wat denk jij dat Frans tot die aanslag dreef?' vraagt ik A zodra ze de kamer weer in komt. Ze loopt langzaam naar de tafel, langzamer dan nodig, zet uiterst traag de schoteltjes neer en schuifelt dan kalmpjes naar haar stoel. Ze zakt achterover, zucht diep.

'Waar begin je? Frans wilde altijd al een held zijn, denk ik. Hij was van jongs af aan eenzaam. De dood van zijn moeder heeft hij nooit echt verwerkt. Ergens bleef hij altijd een klein, verloren jongetje. Iemand die gezien en bewonderd wilde worden, al zou hij dat nooit toegeven.'

Terwijl ik haar mierzoete appeltaart eet praat A verder over Frans' eenzaamheid, zijn verlangen naar de liefde en geborgenheid die hij in zijn jeugd tekortkwam. Ze vertelt over zijn sterke rechtvaardigheidsgevoel, zijn daadkracht, zijn humor. Ik voel me terugzakken in het oude, comfortabele lied. De spiegelgladde mythe, boontje en zijn loontje. Het geloof

dat zijn intenties zuiver waren, dat hij onmogelijk geweten kan hebben dat er kinderen waren die avond op de Prinsegracht en dat François misschien niet de schurk was voor wie hij hem hield.

'Frans was een held van de oude stempel,' zegt A. 'Hij kletste niet over wat er moest gebeuren, hij deed het gewoon. Tegenwoordig wordt er zoveel gepraat, zoveel afgewogen, daar ga je maar van twijfelen. Frans twijfelde nooit.'

'Ook niet toen hij hoorde dat er meer mensen waren omgekomen bij de aanslag?'

'Waarschijnlijk niet. Hij wist dat hij aan de goede kant stond. Je krijgt niet voor niets een certificaat van Montgomery.' Dat laatste zegt ze zo stellig dat ik niet verder durf te vragen.

Op weg naar de keuken voor nieuwe thee legt ze vijf roodgelakte nagels op mijn schouder.

'Misschien miste hij niet alleen een moeder, maar ook een kind.'

'Dat weet ik, daarom kreeg ik de ring.'

'Nee, niet in het algemeen, ik bedoel een specifiek kind. Er zijn geruchten over een baby met zijn eerste vrouw. Er werd gefluisterd dat ze geen jurk had kunnen vinden die groot genoeg was om de buik te verbergen.' Ik denk aan Nelly's verhaal over de bof die Frans onvruchtbaar maakte. Maar misschien was dat pas na zijn eerste huwelijk.

'Als er een kind was, waarom stuurde hij de ring dan naar mijn oma? En waarom heb ik daar nooit iets over gehoord?'

'Het zou een zoon zijn geweest die direct na de bevalling doodging.'

Ik schrik van haar woorden, de combinatie van dood en zoon.

Nog voor ik iets kan vragen schudt ze haar hoofd. 'Ik weet niks,' zegt ze, 'ik herhaal alleen wat er gefluisterd werd.'

'Een dode moeder. Een dode zoon. Een oorlog,' som ik op. 'Dat zijn nogal wat verzachtende omstandigheden.'

A gooit haar lange armen in de lucht. 'Wat is het leven anders dan een reeks verzachtende omstandigheden?'

NOG 16 WEKEN

Frans steekt zijn laatste sigaret op, inhaleert diep en bedenkt dat hij hem net zo goed in het pakje had kunnen laten. De ziekenhuisgang staat zo blauw van de rook dat je er duizelig van wordt. Wat moeten de mannen op de gang anders dan in- en uitademen, blazen en zwijgen?

De kerstversiering aan de muren ziet er haveloos uit; oude engelen en sterren waar de verf vanaf bladdert. Uit de kamers tegenover hen klinkt het krijsen van vrouwen en baby's. Af en toe wordt een van de mannen een kamer vol lawaai in geroepen. De achterblijvers kijken hem na met een mengeling van afgunst en medelijden.

Als zijn sigaretten op zijn maakt Frans een wandeling over de Herengracht. Het water is zwart, net als de lucht; de stad ligt er spookachtig bij.

Hoelang duurt een bevalling?

Misschien is hij bij de volgende brug al vader, bij de volgende stap een generatie opgeschoven in de tijd. Hij heeft altijd gedacht dat de transformatie